

храма в с. Долни Луковит, дострояването на плевенската казарма, материалната издръжка на 4-ти пехотен Плевенски полк по време на Балканската и Първата световна война. Дарява средства за паметник на загиналите от Трета опълченска дружина и подполковник Калитин в Стара Загора. На 30 август 1915 г. в центъра на Плевен е открита сградата на Мъжката прогимназия. В знак на благодарност плевенчани наричат на негово име училището и улицата пред него, а в сградата поставят бюст на дарителя.

След смъртта на търговеца на зърнени храни Никола Върбенов семейството му дарява крупни суми на църквата „Св. Николай“, на Народно-прогресивната партия за строеж на партиен дом, на читалище „Съгласие“ за фонд „Постройка на библиотека и театър“, на Дружеството на инвалидите, на младежкото Македонско дружество и на македонското братство.

Бойчиновият род също оставя трайна следа в развитието на Плевен. Членове на рода са търговци на зърнени храни със складове в Садовец, Телиш, Подем и Байкал, имат и винарска изба, някои от тях работят като представители на дирекция „Храноизнос“ до 1947 г. Те създават и преработвателното предприятие „Витаминоза“ в района на Стара гара, а Никола Бойчинов, завършил финанси и банково дело в Сорбоната, става директор на Земеделска банка и банков ревизор. И през всичките години даряват!

Много други знатни родове допринасят за изграждането на материалния и духовния облик на Плевен – Бакалови, индустриалци и общественици; Оббови – интелектуалци и политици; Деневи – учители и занаятчии⁹³⁹. И още много търговци, предприемачи, лекари, аптекари, адвокати, учители, кметове, които работят за своя град. Имотите им след 9 септември 1944 г. са национализирани, семействата им са изселени, фабриките и работилниците – отнети, а собствениците и създателите им са хвърлени в лагери и затвори заради това, че са можели, работили, имали и дарявали от сърце!

20.1. Репресиите срещу „вражеските“ елементи

В първите дни след 9 септември 1944 г. в Плевенско са извършени масови убийства. От село Махалата (дн. град Искър) са убити Асен Чаумов – собственик на керемидената фабрика, Димитър Дачовски – общински служител, търговците Иван Вълков и Рачо Йонков, Илия Гачев – секре-

⁹³⁹ Екимова-Мелнишка, Мариана, Геров, Александър. Къщите още говорят. НБУ, 2018, с. 84.

тар на общината, бившият кмет Тодор Калчев, съпрузите-учители Кунка и Марин Маринови, Наум Велчев – юрист и икономист, както и видните земеделски стопани Димитър Беташки и Пило Йончев. Домовете на тези хора са ограбени, а убийците дори ходят с техните дрехи⁹⁴⁰.

Безследно изчезват търговците Митю Конов от с. Гулянци и Димитър Огнянов от с. Милковица, Никополско, и земеделските стопани Георги Новаков от с. Гулянци и Илия Вардолов от с. Милковица⁹⁴¹.

Енорийският свещеник Иван Тодоров от с. Тръстеник, Плевенско, с висше духовно образование, изчезва на 14 октомври 1944 г. по пътя за село Ореховица, Плевенско⁹⁴². Хирургът д-р Никола Хаджигенчев от Плевен е убит през септември 1944 г. и посмъртно е съден, клиниката му е одържавена, а синът му е изключен като студент⁹⁴³; д-р Найден Стефанов от с. Брестовене, Ловешко, е изтезаван и убит през 1945 г. в с. Цани Гинчево⁹⁴⁴; д-р Ангел Деков – ветеринарен лекар от с. Гулянци, Плевенско, завършил с отличие в Болоня, изчезва безследно.

Без съд и присъда е убит 30-годишният адвокат Илия Мечков от Плевен, единият му брат Кирил Мечков е въдворен в ТВО „Белене“ и покъсно е вкаран в Плевенския затвор, а вторият му брат, адвокатът Цако Мечков, е въдворен в концлагера „Росица“, след което адвокатските му права са отнети.

Адвокат Александър Милковски

Убит е и председателят на Адвокатския съвет в Плевен Александър Милковски, специализирал гражданско право в Тулуза, член на Висшия адвокатски съвет. Повече от двадесет години той е председател на Плевенската спортна област и организатор на построяването на комплекс „Стадиона“ в Плевен, за което получава орден „За гражданска заслуга“. Председател на културно-просветно дружество „Съгласие“ и председател на училищно настоятелство. Дори „народният съд“ не намира и една причина той да бъде изправен пред него⁹⁴⁵. Вероятно е убит, за да се довърши пъкленото дело, започнато през април 1925 г., когато той, като народен

⁹⁴⁰ Иванов, Божидар. Абашкото клане. // Про & Анти. №44, 2004.

⁹⁴¹ Деков, Марин, Кратката справка продължава до днес. // Про & Анти. № 41, 2001.

⁹⁴² Игумения Валентина Друмева. Български свещеномъченици и изповедници за вярата от най-ново време, т. 1, Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, Св. гора, Атон, 2007, с. 54–62.

⁹⁴³ Истина, № 2, 1992, с. 10.

⁹⁴⁴ Огойски, Петко. Записки по българските страдания 1944–1989. Т. 3, Феномен, 1995, с. 121.

⁹⁴⁵ Милковска, Дора. Защо бе убит Александър Милковски. // Про & Анти, № 13, 2000.

представител оцелява при атентата в църквата „Света Неделя“, макар и тежко ранен в главата.

„Народният съд“ в различните населени места на Плевенска област продължава деветосептемврийския терор. Общо в областта са подсъдими 1890 души, като от тях са осъдени на смърт 490 души, осъдени до живот – 196 души, оправдани са 263-ма, а останалите получават присъди от една до петнадесет години строг тъмничен затвор, конфискация на имущество-то и лишаване от права.

В град Плевен подсъдими са 345 души, от които 72-ма са осъдени на смърт, 40 на доживотен затвор, 61 души са оправдани, а останалите са осъдени на различни срокове затвор⁹⁴⁶.

Към края на 1944 г. Държавна сигурност определя в Плевенска област⁹⁴⁷ около 14 000 души вражески контрареволуционни елементи⁹⁴⁸. Немалка част от тях са репресирани – съдени, въдворявани в ТВО или изселвани заедно със семействата си и след това дълги години са обекти на разработка, наблюдение и контрол от страна на ДС. Агентурата, която следи контрареволуционните елементи по това време, осигурява 60% агентурно покритие на контингента⁹⁴⁹.

През септември 1944 г. са арестувани членовете на Българо-немското културно дружество в Плевен, в което членуват предимно граждани, получили образованието си в Германия. Започва показен процес, целящ да ги заклеими като врагове на народа. След няколко месеца задържане, мъчения и побои, всички членове на дружеството получават оправдателни присъди. Някои от тях скоро след това са задържани и репресирани по други поводи, като Кирил Йотов от с. Бъркач, Плевенско, завършил висше богословско образование в Методистката семинария във Франк-

⁹⁴⁶ ЦДА, ф. 250, оп. 1, а.е. 70, л. 44–46, извадки от сведението на главния народен обвинител Георги Петров за присъдите на народния съд до ЦК на БРП (к) от 3 юли 1945 г.

⁹⁴⁷ През 1944 г. и 1945 г. Плевен е център на Плевенска област; от 1947 г. до 1949 г. административно-териториалното деление е едностепенно и страната е разделена на 102 околии, в т.ч. Плевенска околия и околия Плевен-град, а от 1949 г. до 1959 г. делението е по окръзи и Плевенски окръг включва околията: Плевенска, Плевен-град, Никополска, Ловешка, Луковитска, Тетевенска, Троянска и Свищовска.

⁹⁴⁸ Членове на бившата земеделска опозиция – 6800 души, legionери, ратници и бранници – 2635 души, 223 царски офицери, 980 полицаи и разузнавачи, 423 търговци и индустриалци, 2720 членове на бивши буржоазни партии и др.

⁹⁴⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 22, оп. 1а, а.е. 1016, л. 38–41, докладна записка от подп. Никола Стоянов Николов от отдел V относно извършената проверка за състоянието на контингента на оперативен и специален отчет в Плевенски окръг. ОУ МВР – Плевен, изх. № 5208/13.05.1977 г.

фурт на Майн, който от 1939 г. служи в методистката църква в Плевен. През 1948 г. той е въдворен в концлагера „Бобов дол“, по-късно е арестуван по започналия вече пасторски процес, след което е въдворен в лагера „Белене“, където престоява около три години. След освобождаването от концлагера му е забранено да служи като пастор. Започва да работи по строежите и живее в бедност в софийските покрайнини, но продължава да проповядва неуморно, макар и нелегално.

Йордан Маринов Драганов от с. Дойренци, Ловешко, по професия лекар и инженер-химик, е въдворен през 1948 г. в ТВО „Куциян“⁹⁵⁰; агрономът Иван Матов от с. Писарово, Плевенско, е вкаран в концлагера „Белене“ (1950–1953)⁹⁵¹; цялото имущество на Стефан Бакалов, собственик на тютюнева фабрика „Хан Крум“, изключителен предприемач и общественик, е заграбено, а той е вкаран за пет години в затвора.

През 1951 г. и 1952 г. по линия на ДС – Плевен са арестувани 1282 контрареволуционни елементи. Осъдени са 301 души, въдворените в ТВО след тези хайки са 293-ма и още 114 души престояват дълго в следствените арести. Останалите са освободени по оперативни или по държавно-политически съображения⁹⁵². През 1953 г. още 89 души са осъдени и 54 души са вкарани в ТВО⁹⁵³.

В анализа на работата с агентурата за 1957 г. началникът на Градското управление на МВР – Плевен посочва, че на контрареволуционните елементи в Плевенска околия вече е осигурено 80% агентурно наблюдение с агентура, вербувана предимно от техните среди, която ползва явочни квартири „в домове и кабинети изключително на членове на БКП“; доверителните връзки „са лица, изхождащи от близки нам среди“, а „резидентите са добри членове на БКП, на които е поверена работата с агентурата“⁹⁵⁴. След критичните бележки за някои пропуски в патриотичното възпитание и ръководенето на агентурата той подчертава⁹⁵⁵:

„В това отношение, разбира се, ние имаме и добри резултати. Така например агент Чавдар кръщава своя първороден син на псевдонима си,

⁹⁵⁰ Вълчев, Йордан. Куциян, с. 99.

⁹⁵¹ Цит. Горчиви истини – свидетелства за комунистическите репресии, с. 43.

⁹⁵² АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 8, оп. 1, а.е. 122, таблица за движението на репресираните за 1951 г., и а.е. 124, годишни отчети за репресираните по подразделения за 1952 г.

⁹⁵³ АКРДОПБГДСРСБНА – Пл, ф. 1, оп. 1а, а.е. 106-1, л. 33, доклад за състоянието и дейността на Окръжно управление на МВР – Плевен за 1953 г.

⁹⁵⁴ АКРДОПБГДСРСБНА – Пл, ф. 1, оп. 1, а.е. 44, доклади, информации, перспективни планове, решения на отделение ДС при Градско управление на МВР – Плевен за 1957 г.

⁹⁵⁵ Пак там, л. 8.

въпреки противодействието на близките му. Агент Здравко сам иска този псевдоним, считайки че връзките му с нас го довеждат по пълно оздравяване, политическо... Имаме готовност за 50 врагове при усложнена обстановка да арестуваме и изпратим в ТВО и за още хора, които веднага могат да бъдат изолирани...“

В края на 50-те години рязко се увеличава стопанската престъпност в района на Градско управление на МВР – Плевен – в търговията, промишлеността, селското стопанство и в нестопанските обекти са извършени 59 крупни престъпления на обща стойност за над 750 хил. лв., които са присвоени⁹⁵⁶. Началникът на МВР – Плевен отбелязва в доклада си: „Стопанската престъпност в последно време взема особено големи размери и става обществено опасна.“ По стопанска линия действат само 57 секретни сътрудници – четири пъти по-малко, отколкото са секретните сътрудници, които следят контрареволуционните елементи, чиято „престъпна дейност“ се изразява в слушане на чужди радиостанции и говорене срещу властта! Пример за безсмисления тормоз срещу бившите хора са:

– груповата активна разработка „Продажници“ на ДС – Плевен, която се води под контрола на III управление на ДС от София, срещу „обекти, които провеждат организирана своеобразна вражеска дейност, изразяваща се в редовни сбирки, компании, именни дни, играене на карти, излети, пее-не на фашистки песни и се изказват за скорошна реставрация“. Състав на групата: свещеник Петър Йотов, Станко Станев, Димитър и Илия Бърдарови, Михаил Михайлов и др., „всичките бивши капиталисти от Тетевен“;

– груповата активна разработка „Американци“⁹⁵⁷, под контрола на III управление на ДС от София, с четирима агенти по разработката, срещу изселници от София в Ловеч, насочена срещу о.з. полковник Димитър Самоковлийски, о.з. полковник Борис Бранеков, бившия дипломат о.з. поручик Димитър Андреев Тошев, бившия фелдшер Богдан Динев, Вяра Ковачева, Сийка Зяпкова, с основно обвинение „че се занимават с шпионска дейност – слушат чужди радиостанции“.

Държавна сигурност води стриктен отчет на вражеските елементи, които се приобщават към новата власт, и на тези, които остават неприобщени, като критерий за ефективността на водената политика спрямо раз-

⁹⁵⁶ Пак там, л. 33.

⁹⁵⁷ АКРДОПБГДСРСБНА – Пл, ф. 3, оп. 1а, а.е. 112, т. 3, доклад за извършената агентурно-оперативна работа на о.р. Борис Петров Мичев от отделение III при отделение ДС по линия „царски офицери“ за 1953 г.

личните категории от вражеския контингент. Друга важна задача на ДС е установяването на „тия от бившите хора, които са напуснали окръга и да се уведомят съответните служби, където се намират те“. През годините контрареволуционният контингент в Плевенски окръг намалява, защото голяма част от хората се изселват към София и по-големите градове на страната, други се приобщават към новата власт или просто напускат този свят. През 1975 г. бившите хора, които са останали под контрола на ДС – Плевен, са само осем души⁹⁵⁸.

През 1977 г. Държавна сигурност отчита степента на приобщаване към социалистическия строй и към новата власт на различните категории от вражеския контрареволуционен контингент в Плевенски⁹⁵⁹ и Ловешки⁹⁶⁰ окръг и установява, че най-слабо приобщени са бившите хора⁹⁶¹ и те масово са напуснали Никопол, Тетевен, Свищов, Плевен и са се отправили към София⁹⁶². Това е сигурен знак, че Държавна сигурност много точно още през 50-те години е определила бившите хора (индустриалци, търговци, адвокати, царски офицери, бивши политици и управници) като истинския класов враг на БКП, който най-трудно се приобщава към новите условия на живот и за които „въпроса за приобщаването е личен избор, за тях няма обща политика освен репресия, тъй като те са класово чужди на работници и селяни“⁹⁶³.

⁹⁵⁸ През 1975 г. на списъчен отчет в ОУ на МВР – Плевен се водят само 113 лица, квалифицирани като контрареволуционни остатъци – бивши земеделци опозиционери 61 души, бивши царски офицери – 10 души, бивши хора – 8, бранници – 15, и бивши полицаи – 9 души. По същата линия работят 21 агенти.

⁹⁵⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 22, оп. 1а, а.е. 1016, л. 38–41, докладна записка от подп. Никола Стоянов Николов от отдел V относно извършената проверка за състоянието на контингента на оперативен и специален отчет в Плевенски окръг. ОУ МВР – Плевен, изх. № 5208/13.05.1977 г.

⁹⁶⁰ Пак там, л. 34–37, докладна записка относно извършената проверка за състоянието на оперативния отчет и контингента на списъчен отчет по линия на контрареволуционни елементи в Ловешки окръг.

⁹⁶¹ От 52-ма градски ръководители и активни членове на бившата земеделска опозиция 15 души са се приобщили и осем души са напуснали Плевенски окръг. От 223 бивши царски офицери само 15 са се приобщили към новата власт. В Ловеч от активните към 9 септември 1944 г. 466 николапетковисти 330 са се приобщили и само 12 са се изселили от окръга. От 294 бивши активни легионери и бранници приобщени са 128 души, а 16 души са се изселили от окръга. От репресираните бивши 156 полицаи и разузнавачи са се приобщили 55 души, а от стотиците царски офицери приобщени са само 26 души. От 125 репресирани индустриалци и търговци са се приобщили само трима.

⁹⁶² АКРДОПБГДСРСБНА – Пл, ф. 3, оп. 4а, а.е. 142.

⁹⁶³ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 13, оп. 1, а.е. 1697, л. 47, лекция: „Борбата на ДС против агентурата на капиталистическите разведки и контрареволуционните елементи по линия на БЗО“.